

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא, תש"מ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

קולות הלשון העברית

היום אנו מדברים עברית בעשרים עיצורים, ומציינים אותם בעשרים וחמישה סימנים: עשרים ושתיים האותיות ועוד בי"ת דגושה, פ"ף דגושה ופ"א דגושה. נמצא חמש אותיות הן שאנו פותכים אותן, ואין אנו מבטאים אותן. וכיון שאלו האותיות בטלות מן המבטא, הן מסכסכות את הפתיכה, לפי שהאל"ף והעי"ן שתיהן משמשות סימן לקול אחד, וכן הבי"ת הרפה והוי"ו, החי"ת והכ"ף הרפה, הטי"ת והתי"ו, והפ"ף הדגושה והקו"ף. ההגיים של חמש האותיות הללו, יחד עם שאר סגולות שבלשון העברית, אבדו ממנו בארצות אירופה, בשבתנו שם בקרב הגויים, שבלשונותיהם לא היו ההגיים האלה. על-ידי שנעקרו אלה הקולות מן האל"ף-בי"ת, הלכו מן הלשון העברית שבפי היהודים שישבו בגלות אירופה תכונות הדבוקות ומושרשות בטבעה של הלשון, בתרבותה ובספרותה, ונהייתה הלשון שבפיהם דלה ומקוצצת; שנתמעטו קולותיה, והיו בה פחות מן האל"ף-בי"ת העברי ופחות מן הקולות שבלשונות הגויים. פי תחת חמשת הקולות שנמרטו ממנה לא גידלנו אחרים תחתיהם, ולא לקחנו מלשונות הגויים כלום, לפי שלא יכולנו ליקח, ולא רצינו ליקח, ושבח לנו שלא לקחנו מן האל"ף-בי"ת שלהם מאום, אלא

עמדנו בחסרוננו, אפשר מתוך אותה תקוה וציפייה ממושכת, כי בשוב שבות העם מגלותו ישובו גם הקולות מנשייתם. הקולות המעטים שנשתיירו באל"ף-בי"ת הספיקו בדוחק לעם גולה, שעיקר שימושו בלשון היה בכתיבה ובקריאה מתוך הפתב, והפתב לעולם שלם היה. אבל פשפאנו לשים את הלשון בפינו לדבר בה, הבינו הפול, פי יש להשלים, עד כמה שניתן מה שנחסר ממנה ולהעמידה על מליאתה, שיהיו פלי היגוי מספיקים בשביל לבטא את אותיותיה ומלותיה כפי טבען. ובאמת האנשים שהתקינו לפני שניים ושלושה דורות שנהיה מדברים עברית בארץ-ישראל, תיקנו שיהיה הדיבור בכל עשרים וחמשת הקולות (מלבד התנועות, פמובן). כך הספיקו וגמרו אנשי ועד הלשון העברית הראשונים בבירור ובמפורש ובדוקא. עם כל זה אנו, שאין אנו בגלות, ולכאורה ברשות עצמנו אנו עומדים, ובדין שלשונות גויים לא ידחקו עלינו לצור את צורת לשוננו על פיהן, אף על פי כן לא קיימנו מה שקיבלו מתקיני הלשון לשוב אל הלשון העברית בתשובה שלמה, אלא הנחנו את הקולות — הוי"ו והח"ית והט"ית והעי"ן והקו"ף — עקורות ושמוטות מפינו, וצמצמנו את לשוננו בעשרים הקולות הנשארים.

כלום יש לשון של אומה בת תרבות, שדיבורה בעשרים קולות בלבד? צאו וראו: האנגלית יש בה עשרים וחמישה קולות, והערבית עשרים ושבעה קולות באל"ף-בי"ת שלה. ולשונות עמי אירופה, שהנהגנו עצמנו לכפדן יותר מן הלשון העברית. ונפשנו צמאה וכמהה להן, אבותיהם הראשונים, מייסדי לשונם, פיהם פנראה לא ידע הרבה קולות, אבל

בניהם שעמדו אחריהם הוסיפו עליהם קולות ובני קול, פגון הרוסים שעשו סימן, והוא פתוב בשורות הפתב, בשביל להגות אותיות קשות רפות, פגון טי"ת קשה להגותה רפה, ורי"ש קשה להגותה רפה, ועוד. ולהם אות לקול צ ואות לקול צש (צ'). וכגון הפולנים אשר להם קול סמ"ך (s), ואת קול השי"ן עשו על-ידי שצירפו סמ"ך עם זי"ן (sz), וגם בת קול של הסמ"ך להם: (ś), והוא דומה ללחישת גחלים. להם צד"י c, אך גם צש, ועשאוהו על-ידי שצירפו צד"י עם זי"ן (cz) וגם בת קול של צד"י (ć), הדומה לצפצוף הציפור. ולמ"ד קשה להם ולמ"ד רפה, ונו"ן קשה ונו"ן רפה (ń), וגם בת קול של נו"ן, שהם מוציאים אותה מן האף; וכיוצא בזה עשו שאר עמים איש איש פלשונו, כפי דרכו וטבעו.

גם אבותינו עשו כן; לא מצא להם האל"ף-בי"ת בעשרים ושניים קולותיו, ועמדו והוסיפו קולות ובני קולות; על-ידי הדגשים הקלים באותיות בג"ד פפ"ת, וגם באות רי"ש דגש קל, ועמדו מספר קולות הלשון על עשרים ותשעה, וגם הדגשים החזקים שהם כופלים את פוחה ותוקפה של הגיית האותיות עושים שינוי בנעימת המבטא של המלים. אם נמנה מספר לכל הקולות ובני הקול שבלשון עברי, יעלו לסך גדול. בצבא הקולות הרב הזה ודאי דיברו הנביאים, וכך ודאי דיברו התנאים והאמוראים, שלא היו פמותם שומרים נאמנים לתרבות העברית וללשון העברית. פיהם ולשונם ושפתותיהם, בדברם את דברות קודשם, היו מלאים קולות פמגרפה שבבית-המקדש, שהיו בה עשרים נקבים וכל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר. אילו זכינו לשמוע בחלום פרשה

אחת מן התנ"ך נקראת בכל עושר קולותיה, הייתה אוזננו מתמלאת מאותו נועם תקיף ועז, ולא היינו מעלים על הדעת, שאפשר ללשון העברית להיות אביונית כפי שהיא בפנינו היום. רק הייסורים העכורים, אשר רק הגלות יכלה להמציא, הגלות אשר ייבשה את פוחנו, ואשר רוששה אותנו מאוצרות רוחנו, וגם ניונה את גבורת גופנו, רק הגלות היא שיכלה לעקור מפינו ולגשות אותנו את הקולות של הלשון העברית. שהיו חצובים באומה הישראלית בכוח ובהדר, וכפי החשבון שעשינו היו יתר הרבה מאוד מעשרים ושניים. אותה עשירות של קולות הלשון היו בה גם קולות הערוכים סולמות סולמות, שאבותינו רשמו להם טעמי המקרא, סימן על כל מלה ומלה, ומתגים וגעיות, אשר רק הדיהם נישאים בין דפי המקרא, וידנו קצרה מלאחוזם. ואם אנו מוסיפים ועומדים בעשרים הקולות, שרידי האל"ף-בי"ת החרב, ואיננו נושאים את נפשנו ואיננו משתדלים להשיב לו מה שעשקה הגלות ממנו, אלא מדברים עברית כמו שדיברו לפני חמישים שנה באודיסה ובוילנה ובקובנה ובלבוב, ועומדים חבוקי ידיים מנגד לאל"ף-בי"ת, הרינו מונעים עצמנו מן הגאולה בתחום הזה של הלשון, ומשלימים עם פעולת הגלות וממשיכים על נפשנו את מארתה. אם אנו מכריזים ואומרים: — ואנו אומרים כך! — די לנו בעשרים הקולות הללו, ואין אנו רוצים בקולות החמישה שנשתפחו מאתנו, משום שאלה הקולות של לשונות אסיה הם, ואנו תרבותנו אירופית — אם אנו אומרים כך, הרי זה פאילו אמרנו: ערבה לנו הגלות, ויפה הייתה לנו, ורבה הטובה שקיבלנו ממנה, ואיננו רוצים

לשמוט ידנו ממנה. ואשמדאי עומד מן הצד, שף ידיו זו בזו, ואומר: יפה שתלתי את הגלות בקרבם, עד פי נכנסה אל חדרי נפשם הפנימיים, ואינם מסוגלים עוד לפרוש ממנה ולהיגאל. וחיזיון פזה אינו יחיד בחיינו.

צאו וראו, לא הרי התי"ו של האנגלים פתי"ו של הצרפתים, ולא הרי"ש של הצרפתים פרי"ש של הרוסים, לפי שכלי הדיבור של האנגלית אינם ככלי הדיבור של הרוסים, וכל אחד רוצה בשלו, ואינו רוצה בשל חברו. ההבדל נראה בעליל, כאשר הרוסי פותח פיו לדבר אנגלית, ופיו הרוסי בא להגות את ההברות של האנגלים, או חילוף, הרי זה דומה למי שמסב אל השולחן לאכול ומביא את מזונו אל פיו לא במזלג, אלא בצבת. ואנחנו מה? אנו מדברים את לשוננו כל איש בכלי הגולה שבא משם. בשנות העשרים וגם בתחילת שנות השלושים דיברו עברית בארץ בכלי הדיבור שהרוסים מדברים רוסיית, ובשנות השלושים בכלי הדיבור של הפולנים. מפל מקום אותם האנשים עשו כן בשגגה, מבלי דעת ומבלי פִּנּוּה, שעדיין לא נתפרר להם היאך ידברו. אבל היום אנחנו יודעים מה נחסר מן הלשון ומה היא צריכה בשביל לעשותה שלמה, אלא שפל הדבר פולו רחוק מלבנו, וקרוב לבנו יותר אצל לשונות לעז, שהן נותנות פכוד לבעליהן יותר מן העברית, ואליהן אנו נמשכים, ואת הלשון העברית הנחנו בפגמיה.

*

מה היה עלינו לעשות? אילו היה לבנו ישר, היינו

משתדלים בכל פוזננו לרפא ולתקן ולהשלים את השבור ואת הפגום ואת החסר. באל"ף-ף-בי"ת ההרוס שלנו, פאדם הנזקק לתקן את פגדו שנקרע. אבל פיון שלא עשינו כך, נתקיים בנו אותו הפלל של חכמינו זיכרונם לברכה: עברה גזרת עברה. וחכמים מן הדורות שלאחריהם הספירו, שאם עבר אדם עברה ולא עשה תשובה ולא חזר ממנה, מזמנים לו עברה אחרת חמורה מן הראשונה, שתיקונה קשה ופורענותה מרובה מן הקודמת לה.

נחזור על הראשונות: במה אנו מדברים? באותם חמשת הקולות: הוי"ו, החי"ת והטי"ת, העי"ן והקו"ף, שהיו עמנו בדורות הראשונים והלכו מאתנו. והנה נשתלשלו הדברים בתולדותינו ונתגלגלו, שלא מכל עם ישראל נשתפחו הקולות האלה — היהודים הספרדים ועולי ארצות אסיה, אלה יודעים אותם, ומחזיקים בהם, והם מורגלים אצלם, ופיהם למוד להוציא אותם, לבטאם שלמים, ברורים וצחים. פיון שפך, נמצא מקצת מיושבי ארץ-ישראל יודעים את חמשת הקולות, ומקצתם אינם יודעים; אלה יש להם דבר זה, ואלה אין להם. לכו ונעשה חשבון פשוט: הפול מודים, שפל דבר חשיבות שאדם יודע הוא קרוי חכם לאותו דבר, ומי שאינו יודעו קרוי הדיוט לאותו דבר. ודאי הוא, שהחכם מעלתו גבוהה משל ההדיוט. לכן אך טבעי הוא, שההדיוט יבקש להידמות לחכם, ללמוד ממנו להיות פמותו. ובנידון שלנו, אותם שאינם יודעים את הקולות האלה היה עליהם ללמוד מן היודעים, למנות אותם מורים להם, ולקרוא להם "רבי ואלופי ומיודעי" על כל אות ואות שלמדו מהם, והיה

תיקון האל"ף-בי"ת מביא לתיקון הבריות, או כמו שאנו רגילים לומר: לתיקון החברה. פיצד? על ידי שהיינו אנחנו, אוכלוסי המדינה, מורים ולומדים ותלמידים, והיו כנסות אל תוך החברה מידות טובות, של לימוד, ושל הפרת טובה למלמד, ומידות של פיבוד והוקרה. אבל פאן השחתנו והתעבנו עליה; לא זו בלבד שלא למדנו מה שלא ידענו, אלא שחטאנו חטא שאינו פדרך הטבע, שבוינו את ידיעת היודעים, ועל ידי כך נהיינו לבוזי דעת. וליודעים אותם הקולות עשינו עולה, שלא עשו כל דבר רע שנכלימם. גם רשע פסל היה פמעשינו, שבוינו תכונה, שאדם למד אותה בתמימות מאבותיו, שלמדו אותה בתמימות מאבותיהם התמימים והישרים, עד שתכונה זו הייתה בהם פמין טבע. אם תלעגו לפובע שאני חובש לראשי, בידי להעבירו מעליי ולחבוש אחר תחתיו; אבל אם תלעגו לאף שבפניי, אין בידי להחליפו. הלועגים לאפי אנשים רעים הם, לפי שהם מסכסכים ביני לבין אפי. שוב אין הוא נושא חן בעיניי, ואני מתחיל להרהר אחריו אם יפה הוא לי, וסוף שאני בא פריב עם עצמי, הלמאי גידלתי בפניי אבר מכוער פזה, שהבריות מלגלים עליו. אילו הייתם דורשים טובתי קמעה, אילו הייתם מעט נאמנים לי, הייתם מחשבים תחילה, מה עשוי זה לעגכם להביא לי — בן מואס בקול של אביו, ובת פוסרת פמוצא פי אמה. מחמת עצלות שבכם שלא רציתם ללמוד — או קרוב יותר — משום יוהרה שבכם, או משום הבלות שבפככם, באה עליי הקללה הזאת שבחיי. זו הרעה שגררנו עלינו על-ידי שלא תיקננו תחילה את אשר עיוטנו. והיא חמורה מן

האחרת. לפי שזו אינה עוד בתחום הלשון והדיבור, אלא פאן יש השחתת המידות, שתיקונן קשה, ועד לידי צרה חברתית הגענו, שזו צרה צרורה.

בתרבות העברית — האומה והלשון מחוברות זו עם זו כל הימים. פשהתחילו אנשי הציונות המדינית ברוסיה להפיץ בקהל את רעיונם, היו מטיפי הציונות קוראים מעל הבימות פי ילמדו עברית. כך עשה ז'בוטינסקי, וכן שאר נואמים. טעם היה להם שעשו כך, משום שהלשון זו הדרגה הראשונה שבהויה הלאומית, ועליה ניתן לבנות שאר נדבכים שבלאומיות. על כן, אם נגע נראה בלשון, הרי זה פהיתקע שופר בעיקר להחרידנו על שלום הבניין הלאומי פולו. הנה דוגמה לכך ממעשי ימינו: עזיבת לשון היידיש באמריקה היא הסימן המובהק להתמוטטות היהדות שם, שהיא הולכת וכלה להנתנו על-ידי נישואי-התערובת, המביאים חורבן על העם היהודי היושבים שם. וכאן, בארץ-ישראל — אף פאן נראים סדקים ובקיעים בפניין הלאומי שאנו עמלים בהקמתו, וגם פאן דלדול הלשון ורפיות פוחה סימן לכך. אם נתעורר לתקן את הפרצה הזאת, וגם יעלה הדבר בידינו, תהיה זו ראשית התיקון והישועה לבניין חיינו, שהוא צריך היום הצלה וישועה.

הלשון העברית היא דבר שהוא פולו שלנו, אין רשות אחרים עליו, ואין אנו תלויים בדבר זה בדעת אחרים. הלשון העברית, שהייתה עמנו בגלות ועזרה לנו וסיפקה לנו את צרכינו, עתה היא קוראת אלינו: בואו ורפאו את שברי, ואז

אראה לכם את זיוי פבראשונה. ואהיה בפּיכם פכּלי נגן. פנו
הדבר תלוי, בפּינו ובלבנו לעשותו.

*

דיברנו עד עתה על אותם חמשת הקולות האבדים, מצד
ערפם לשלמות הלשון ומצד ערפם לשלום עם ישראל. אבל
מן הראוי פּי נדון גם בערפם מצד עצמם. ובאמת דבר זה,
טיבם ומהותם של הקולות, צריכים עיון. לשם פּך ניטול קול
אחד מאותם הקולות, את קול העי"ן, ונלמד מה פּוחו, ומה
פּישרון פעולתו מן הבחינה הספרותית והאַסְתְּטית.

את השירים בונים המשוררים לא רק במלים, אלא גם
בקולות, פּגון בלשון נופל על לשון, באונומטופיאה ועוד, אבל
אלה באים אל השיר לא בדרך קבע, אלא באקראי. מיהו
מקום אחד יש בשיר, והוא קבוע, שהמשורר עוסק בו
בקולות, זה החרוז. דרך משל, השיר הראשון של ביאליק,
הבית הראשון שבו, זה לשונו:

שְׁלוֹם רַב שׁוֹבֵךְ, צְפָרָה נְחֻמָּדָת,
מֵאַרְצוֹת הַחַם אֶל חִלּוּנֵי —
אֶל-קוֹלֶךָ פִּי עָרַב מֵהַנְּפֹשִׁי כְּלָתָה,
בְּחֶרֶף בְּעִזְבֶּךָ מְעוֹנֵי.

דברי הבית הזה קשורים בחרוז אחד: יוני, שבשתי מלות
החרוז: חלוני — מעוני. עד עתה לא שאלו, למה פּחר
המשורר בקולות יוני, לחרוז בהם את הבית. או: האם יש
איזו שייכות בין קולות החרוז לבין תוכן דברי הבית; או: מה

יש בתוכן דברי השיר, שעושה את קולות החרוז יפה לו? באחרונה התחילו חוקרי הספרות עוסקים בשאלות פגון אלו. ויש שמגיעים לתשובות נכוחות ולבירורים יפים. מפל מקום שאלות פאלו, אם נשאל בשירה החדשה על כל בית, יהיה קשה להשיב עליהן. פי בשירה החדשה העשויה פתים פתים, סטרופות, לכל בית — חרוז לעצמו: החרוז המשמש בית זה אינו משמש בית אחר. נמצא הקול של החרוז מחובר רק לשורות המעטות של הבית, אם שתי שורות או שלוש או ארבע. ולא תמיד ניתן למצוא, מהו הקשר בין התוכן של אותן מעט השורות לבין החרוז שלהן. ושמא לא תמיד יש קשר ביניהם. לא כן הדבר בשירת הספרדים; בשירת החול נוהג, פפי המקובל בשירת הערבים, חרוז אחד המבריח את פל טורי השיר, מקצה עד הקצה. בשיר פזה, שתוכן דבריו מרובה, ולו חרוז אחר — פאן יש מקום לשאל; מדוע פחר המשורר בקולות האלה שיהיו חרוז לשיר? ואם נראה את החרוז לא פדבר שהמשורר מביאו מן החוץ וטופלו ומדפקו אל השיר, פנוצה שאדם תוקע פמגבעתו לשם נוי, אלא פדבר היוצא מגופו של השיר, פעץ העושה פרי למינו, וטעם העץ פטעם הפרי, וכך יש לראות את החרוזים של הספרדים — אם פך, יש אמנם לשאל: מה ראה השיר להוליד את הקולות הללו שיהיו לו לחרוז? אמת, לא ברורה לנו המשמעות של פל הקולות של האל"ף-בי"ת, אבל אם אמרנו שהשיר עושה לו לחרוז קול פיוצא באופיו של השיר ובמגמתו, הנה מצאנו פתח ללמוד על טיבם ומשמעם של הקולות. וכיון שהדבר הזה דק פמשי, ואפשר בנקל לטעות בו, על פן ניטול לצורך

עיוננו אות אחת, היא אות העי"ן, ונלמד מפי שיריהם של משוררי ספרד מה משמעות יש בקול העי"ן, וגם נראה מה פעלו בקול הזה.

*

בואו ונקרא בשירים. נפתח בשיר של ר' שמואל הנגיד, זה השיר "שמעתי רעם בגלגל". אמר המשורר:

שְׁמַעְתִּי רַעַם בַּגִּלְגַּל / נִבְלִי עָבִים בּוֹ נִבְקָעוּ
כָּא פְתָאם עִם אֵשׁ בְּרֵק וְ- / יִרְא כָּל הָעַם, וַיִּנּוּעוּ
וַיִּמּוּתוּ בְּשֵׁאוֹן קוֹלוֹ / צֹאן וּבְהֵמָה בְּאֲשֶׁר רָעוּ
אִישׁ נָפַל, נָשִׁים נָפְלוּ / גְּבוֹת זָעוּ, לְבוֹת נָעוּ
וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ לְהַבּוֹת / אֵשׁ, בְּתֵהוֹם רָבָה שָׁקָעוּ 5
אֲחֵר, שָׁרְפוּ עִיר וּמְלוֹאָהּ / כָּל חֵי כְּהָ לְשֵׁאוֹל פָּסְעוּ
מִגְעָרְתָם לֹא צָעַק אִישׁ, / גְּבוּר וּגְמוּלִים לֹא-נָעוּ
אֲמִיץ-לְבוֹ עָף, נִפְשׁוֹת גְּ- / בּוֹרִים מְקַצֵּה נִקְרָעוּ
עֶבֶר בְּיָם צָרָה, וּמִמֶּ- / נָה קוֹלוֹת יָם לֹא נִשְׁמָעוּ
הִקְיָא דָּג אֶת-בְּלָעוּ, וּבְנִי / לוֹיָתָן בְּסוּף נִבְלָעוּ. 10

ביאור מקצת הדברים:

1. בגלגל — בשמים (רד"ק) עפ"י תהל' עז, יט: קול רעמך בגלגל, האירו ברקים תבל, רגזה ותרעש הארץ. נבלי — כמו נבלי יין, נאדות, עפ"י איוב לח, לו: נבלי שמים מי ישפיב. 2. וירא וכו' — עפ"י שמות כ, יח. 3. בשאון קולו — מחמת השאון של קול הרעם. 4. גבות — מן היחיד: גב, מאחורי הכתפיים כנגד הלב. 5. ממנו — מן הרעם. 6. שרפו — הלהבות. 7. מגערתם — של הרעם, האש והברק, לא צעק איש — פי דמיו כאבן מגודל הפחד. 8. מקצה — עד הקצה, פולן נקרעו. 9. צרה —

הרעם והברק עברו אל הים. וגם שם היה רושמים ניפר, עד פי קולות משברי הים לא נשמעו מקולות הרעם. 10. הקיא — מרוב בהלה. חציו האחר של השיר דברי מוסר הם.

במה השיר מדבר? אקרא מתוך גוף השיר כמה שמות לפי סדר הטורים: השיר מדבר על רעם, ועל אש וברק, ועל קול שאון, ועל אנשים ונשים הנופלים, ועל גופים המתנועעים, ועל לבבות הרועדים, ועל להבות ותהום, ועל שרפה ושאל וכו'. זה מראה חרדה מפורענות, מרוח סועה וסער, שבאה על היישוב והביאה חורבן עמה.

נעיין עתה בשיר של ר' שלמה בן-גבירול, "עבי שחקים כשנרים געו". נקרא בשלושת הבתים הראשונים שבו:

עְבִי שְׁחָקִים כְּשִׁנְרִים גָּעוּ / כִּי הִסְתּוּ זָעַף וּפְנִיּוֹ רָעוּ
וּכְמוֹ תַרְנִימִים יִרְדְּפֵם סַעַר, כְּמוֹ / סַרְנֵי בְּקַרְנֵי יוֹבְלִים תִּקְעוּ
וּבְנֵי שְׁחָקִים בְּעַרְפָּל תָּעוּ / אֵף כּוֹכְבֵי בָקָר בְּאוֹרָם לָעוּ.

1. כשנרים געו — כל' נתנו קול רעם. 2. תרנים — נו"א: עננים. ירדפם סער — המתנודדים ומיטלטלים. סרני — כל' סרנים. הפונה לרב החובלים. בקרני יובלים — שופרות; כך ההמיה וההמון של הסער. 3. ובני שחקים — כל' צבאות השמים. נו"א: לפני שחקים לעו — התבלבלו וניטטשו.

התמונה המצוירת בשיר — זה הסתיו בסופו, והוא מצויר בשיר בקולות הרוח ובעננים הקודרים, המכסים את האורה ומביאים עלטה לעולם. מה הם הדברים, שהשיר מדבר בהם? בעבים ובגעייה, בסתיו זועף ובפנים רעות, באנייה

המיטלטלת בים סוער. ועוד הוא מדבר בצפירת קרן לאות
סכנה, בערפל ועוד.

נעיין מעט בשיר האחר של בן-גבירול, "רעי מִדְעִי
יום נסעו":

רְעִי מִדְעִי בְיוֹם נָסְעוּ / לְבִי וּבְגִדוֹתַי הָלֵא קָרְעוּ
רְאוּ דְמַעְיָ עַל לְחַיֵּי נוֹזְלִים / מִחֲצִית קִבְרֵי הָם - וְלֹא יָדְעוּ.
השיר מדבר בצער של פרידת הידידים. בפתיחת השיר,
בשני טוריו הראשונים הוא מדבר על הלב הקרוע ועל
הבגדים שנקרעו עמו, על לחיים שדמעות נוזלות עליהן, ועל
הכבד שמחצית תוכנו יצא ממנו; או לפירוש אחר: על הפכד
שנתפלח מרוב צער.

ועוד נקרא טורים אחדים משירו של ר' יהודה הלוי:
"לא העננים הם":

לֹא הָעֲנָנִים הֵם אֲשֶׁר נִבְקְעוּ / כִּי אִם שָׁתִי עֵינַי אֲשֶׁר דָּמְעוּ
אֵט שׁוֹחֲרֵי פֶן אֵשׁ אֲנִיחָה תִשְׁרַפֶּם / וּמִנְחָמִי - פֶּן בְּבִכִי
יִטְבְּעוּ

כִּי יִחְזוּ מִקְדְּרֵי לִבִּי, לֵאמֹרוֹ: / אֵיכָה נִחַלִּים מִיְקוֹד נִבְעוּ?
לוֹ יָדְעוּ מִקְצַת פְּאֵבֵי, תִּמְהוּ: / אֵל אֵל יִנָּסֶם בָּם וְלֹא יָדְעוּ.
במה מדברים הטורים הראשונים של השיר? בעיניים,
שדמעות זורמות מהן בזרם עז, עד פי שבר ענן לא ידמה לו,
בשרפת אש, בנהר של בכי עמוק, שאפשר לטבוע בו,
במוקדים של הלב ועוד.

ועוד שיר אחד פיוצא בו אני מבקש לצרף לחבילה זו

של השירים, זה השיר של ר' משה בן-עזרה, שזו פתיחתו:

נְטִפֵי דְמַעוֹת מְצַרְףּ נְגַרְעוּ / או גַחְלֵי אֵשׁ מְשַׁרְףּ שְׁקָעוּ
כִּי אֲמַצָּא אֱלֹה נְבוּכִים בֵּין שְׁנֵי / צְדִי, וְאֱלֹה בֵּין לְחַיֵּי תָעוּ
אָרִיב יְקוֹד אֲשֵׁי וְאוֹכִיחַ הַמּוֹן / דְּמָעֵי, הֲכִי בּוֹ מְשַׁלֵּט נִמְנָעוּ.

אמר המשורר: לא אדע מה אירע לי, כי נטושה פי
מלחמה בין דמעות עיניי ובין אש לבבי. האם האש שורפת
את הדמעות או הדמעות מכבות את האש? גם כאן דמעות
ואש.

הנה פי כן רשמנו בשירים הללו, שמצד תוכנם פולם
עגומים, ויש בהם צער וחרדה ובהלה ומכאוב לב. ומה
מבחינת הקולות, הנשמעים ועולים מתוכם? הנה כל השירים
האלה חרוז אחד להם: עו. פכל שירת ספרד אלה הם כמעט
כל השירים החורזים בחרוז זה. והנה כאן שיריהם של גדולי
המשוררים של התקופה — ר' שמואל הנגיד, ר' שלמה
בן-גבירול, ר' משה בן-עזרה ור' יהודה הלוי — ובשירי
ארבעתם החרוז עשוי מאות העי"ן; משמע, שיש בקול העי"ן
מעין מה שיש בתוכן השירים. עד שיפה לקול זה להיות מזונג
עם התוכן הזה של השירים. הרי לנו גילוי דעת של ארבעה
משוררים גדולי עולם, מביני דעת בכל יופיות של ניגון וקול,
להפיר איזה רגש מדבר בעי"ן; והם אומרים, שיש בטבע של
קול העי"ן לבטא רגשות חרדה וצער ובהלה וביעוטים ואימה
ומכאובות. פי על פן שקדו פולם, איש איש על שירו, שיהא
קול העי"ן נשמע בו תדיר בקביעות, בתום כל שורה משורות
השיר. ונמצא קול העי"ן משתתף בפייטוי של השיר, וממש לו

פעין ליווי במנגינה, ופועל בשיר מה שהמלים עצמן אינן יכולות לפעול.

אבל תדע, פי טבע זה נתון רק לקול העי"ן, זה הקול של געייה עמומה, לא חתוכה ולא מלוטשת; זה לשון הפאב והצער עצמם. פשהם מדברים — הקול הזה של העי"ן יוצא מפייהם. אך כל יעלה על דעתנו, פי גם האל"ף יודעת לומר דבר זה. יש בידינו שירים שחרוזם — או, ועניינם שונה מעניין השירים הללו תכלית שינוי, כגון השיר "לא מתמול פיות שחוק נמלאו, עד פי כן יוסף לבבות גאו" של ר' יהודה הלוי, שהוא מדבר דברי שבח וזמירות ויקר לידידו יוסף בן ברוך.

אף על פי שהוברר לנו כל צורפנו, מה הייתה דעת המשוררים על פישרוץ הביטוי של העי"ן, עוד יש בשירים מקום אחר, שמשם אפשר לנו ללמוד כמה גדול כוחו של העי"ן, ששימש בידי המשוררים לבטא את רחשי לבם ולהעמיד בשיר את החויה, שהשיר מתכונן לה. אותה המיה וגעייה, שהגרזן מוציאה, לא רק בחרוז היא נשמעת, אלא גם בפתח השיר בתחילתו. ויש שהיא נשמעת והוזרת ונשמעת בטור הראשון כמה פעמים. הנה בשיר של ר"ש הנגיד היא יוצאת. במלה הראשונה שמעתי, ובמלה שלאחריה רעם, ושלישית במלת עבים. ובשירו של בן-גבירול "עבי שחקים" בהתחלת מפתח פיו של המשורר יוצאת העי"ן במלת עבי, ומלבד שהיא יוצאת במלת געו, עוד היא נשמעת נרגזת במלת זעף. ובשירו האחר "רעי מיודעי" היא אמורה בשתי המלים הראשונות הללו: רעי מידעי, מלבד שהיא אמורה במלת נסעו. וכן בשירו של ר"מ בן-עזרה "נטפי דמעות" היא אמורה במלה השנייה דמעות,

ובמלה שלאחריה מערף, מלבד שהיא אמורה במלת נגרעו. וכן בשיר "לא העננים" של הלוי היא אמורה במלה השנייה העננים. ומלבד שהיא אמורה במלת נבקעו שבסוף הדלת, היא גם אמורה במלת עיני.

הנה פי כן ראינו סגולתה ויכולתה של העי"ן — של העי"ן, ולא של הא"ל"ף — לדבר בשיר פאילו דרך אגב, מאחורי הפרגוד של תוכן המלים, ולומר בשיר מה שהמלים עצמן אינן מספיקות לומר.

עתה נשוב מעט על עקבינו; באיזה שיר של ר"ש הנגיד דיברנו תחילה? בשיר "שמעתי רעם בגלגל". מלת רעם היא נושא השורה הראשונה ונושא ארבע השורות שלאחריה. והמלה רעם — במרפזה קול העי"ן, ולפניה אות הרי"ש. על טבעו של קול העי"ן הנה שמענו דעתם של המשוררים הספרדים. ומה טבעו של הרי"ש? גם דבר זה ביאר משורר גדול, זה ח"נ ביאליק, את הרי"ש ואת מלת רעם כולה, במאמרו "גילוי וכיסוי בלשון", בתחילת המאמר, וזה לשונו:

"אין לך מלה קלה בלשון, שלא הייתה בשעת לידתה גילוי נפשי עצום ונורא וכו'. בשעה שנדהם, למשל, אדם הראשון מקול הרעם — 'קול ה' בכת, קול ה' בהדר' — ובנפלו על פניו מופה תימהון ואחוז חרדת אלהים, פרצה אז מפיו מאליה — נאמר, בחיקוי קול הטבע, מין הברה פראית, מעין שאגת חיה, קרובה לקול רי' — זה הנמצא בשמות הרעם של הרבה לשונות — האם לא הביאה קריאה פראית זו גאולה לנפשו הנדהמת? האם בקריאה זו, הד נפש שנודעזה לכל מעמקי מצולותיה, נתגלה מגבורת היצירה, מתרדתה ומצהלת ניצחונה, בשיעור פחות מאלה

המתגלות ב'דיבור מוצלח' בעל תוכן נשגב, שעלה ביד אחד החוזים הגדולים בשעת עליית נשמה?"

הנה הביאור למשמעות הביטוי שבקול אות הרי"ש. ובכלל ביאורו של ביאליק כל מה שדיברתי עד עתה. שלושה קולות במלת רַעַם: הרי"ש והעי"ן והמי"ם. משלושתן ביאר ביאליק את קול הרי"ש, הראשונה שבמלה. אותה שעה שפתב ביאליק את דבריו, ישב בחוץ-לארץ, ועוד לא שמעה אוזנו את קול העי"ן, ולא הפיר את סגולתו. ודאי אילו ידע אותו בעל ניגון גדול גם את העי"ן פפי טבעו העצמי, בצאתו מביתו שלו בתוך הפה, היה מבאר גם את העי"ן שבמלת רַעַם. והמי"ם — גם עליה יש לנו ללמוד, אילו תכונות צפונות בה, ומה יש בכוחה לומר. מנבואת ישעיה הנביא נלמד דבר זה. שפן מצינו, שבקול המי"ם השמיע את ההמיה וההמון הרעש של המים. אפשר נרמז מן המזמור לדוד, הכתוב בתהלים כט, ג: "קול ה' על המים אל הכבוד הרעים, ה' על מים רבים" — מכאן נרמז על טבע המי"ם והמים. וכך אמר ישעיה בסימן יז, יב: "הוי המון עמים רבים פהמות ימים יהמיון, ושאון לאַמים כשאון מים כפירים ישאון". ולפי זה מלת רַעַם שבשירו של הנגיד יש לבקש מבעל פה שלם, יפה קול ומיטיב שפה, שישמיע את הרי"ש ואת העי"ן ואת המי"ם פפי טבען העצמי, ונשמע הד הקול המרעים על המים.

על פי הדברים האלה אפשר שיתבארו לנו עוד כמה קולות של הרי"ש והמי"ם באותן שורות ראשונות של השירים, שכל שורה ראשונה בשיר ספרדי יש בו מעין השיר

פולו. אפשר לא בכדי פותחת בשיר "רעי מידועי" של
בן-גבירול, המלה השנייה במי"ם, שאם נצרף את קולה אל
המלה שלפניה ("רעי"), יהיו בידינו כל הקולות של מלת רעם
אבל ליותר מזה אין ראוי עתה שנפליג בבירורי הקולות של
השירים האלה.

והנה פתב ר"ש בן-גבירול שיר על פנטתישראל,
שהיא מבקשת ומתחננת על הגאולה. ואמר את השיר בלשון
אישה מגורשת מבית בעלה, ובדרכה מצאו אותה צרות רבות
ורעות. היא רדופה מחיות רעות שפגעו בה, ובברחה מפניהן
היא רצה אל הבית שגורשה ממנו, אל בית בעלה שאהבה,
שהיא קוראת לו בשם "דודי", שמשמעו: אהובי או אוהבי.
כל עוד רוחה בה היא מגעת אל שאר חצרו, והשער סגור,
והיא קוראת לו כי יפתח לה את השער ובזה הלשון היא
אומרת:

שער פתח דודי / קומה פתח שער
כי נבהלה נפשי / גם נשערה שער.
לי לעגה שפחת / אמי ורם לפה
יען שמע אל / קול צעקת נער.
מני חצות לילה / פרא רדפני
אחרי אשר רמס / אחי חזיר יער
הקץ אשר נחתם / הוסיף עלי מקאוב
לבי ואין מבין / לי ואני בער.

הרעיה העומדת בשיר אומרת על עצמה, כי מבוהלת
היא בבהלה גדולה והיא מסוערת מאוד, כפי שהיא אומרת

בלשונה: "נבהלה נפשי, וגם נשערה שער". כל הלילה רדפו אחריה חיות יער ורמסיה, ועתה היא מבקשת מסתור, והשער סגור. ודאי היא אומרת את דבריה בקול חרדה ומר צורחת. ועתה נראה, איזה הוא החרון שעלה בשיר הזה? מה הקולות שנלוו אל השיר הזה להשמיע לנפש הקורא את האימה העומדת בשיר? — אלה קולות עי"ן ורי"ש. וגם כאן העי"ן והרי"ש קולותיהן נשמעים בשורה הראשונה כמה פעמים. ולא בכדי מלת שער, שהיא המלה הבאה בחרון של הבית הראשון; בה גם פותח השיר, בשביל להעמיד את חוית החרדה והמורא בשיר בתחילתו.

שירים אלה נכתבו להיות נקראים בפה בריא, היודע לבטא את קול העי"ן כפי אמיתת מהותו. מי שיקרא את השיר ויבטא את העי"ן פהגיית האל"ף, יקפח את עצמו, שלא ייקח מן השיר מה שהמשורר צפן וזימן לו בו. ואף ימצא עושה עול למשורר, שהוא מסתיר פועל אסתטי שפעל המשורר בשיר, וממעט את דמות השיר. לפי זה המשוררים העברים שהיו באירופה, ולא ידעו את מהותו של קול העי"ן, לא היה ביכולתם לעשות בשיריהם מה שעשה ר' שלמה בן-גבירול בשיריו, ור' יהודה הלוי בשיריו, והנגיד ור' משה בן-עזרה בשיריהם. בחלילם של ביאליק וטשרניחובסקי סתום היה הנקב של קול העי"ן. אך רק ביאליק יש שהיה מכוון לאמיתת קולות הלשון. אעפ"י שלא ידעם, מזלו ידעם — משום רוח יתרה שהייתה בו. פוחתיה של הלשון העברית נמצאים ממועטים אצל המשוררים העברים שבאירופה,

ושליטתם בלשון העברית הייתה מצומצמת. יודע לעשות בשירים בכל מלוא תפוסת קולותיה של הלשון המשורר רצון הלוי, שפינורותיהם של ר' יהודה הלוי ושל ר' שלום שבזי מנגנים בשיריו. ואם אנו ממעטים את פוחה וכישרון פועלה האסתטי של הלשון העברית גם כאן, בארץ-ישראל, נלך ונשפיה את קולות הלשון שבהם הנפש מדברת.

האל"ף-בי"ת על כל אותות קולותיו מתבקש לנו. הוא מתבקש לספרות העברית, למען תוכל לומר את דבריה בכל פלי השיר, שהאל"ף-בי"ת העברי זימן לה. הוא מתבקש לעם ישראל פולז, כדי שלא נהיה פבנים המכלים את הנכסים שקיבלו מאבותיהם. והוא מתבקש לנו, כדי שחיינו פאן יהיו חיים של פבוד דרך-ארץ. ובשלום האל"ף-בי"ת גם יהיה שלום לעם הזה.

ר אובן סיוון

י"ח רבניצקי על ראשית המפנה בסגנון

ייסוד החברה 'שפה ברורה'¹ בסוף תרמ"ט, ערב שנת תר"ן, היה תמרור חשוב בהתפתחותה של העברית המתחדשת. החברה, שהפכה במהרה לנעד הלשון העברית,

1. על 'שפה ברורה' ראה 'לקט תעודות לתולדות ועד הלשון...'.
וכן חברתי 'שמונים שנה' ב'לשונונו לעם' תש"ל.